

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE
**PROBLÉMY TRESTNÍHO SOUDNICTVÍ
NAD MLÁDEŽÍ**


Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Josef Wajgl
5. ročník, 2005/2006

Deblín 57
PSČ 664 75

*Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny,
z nichž jsem pro mou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.*

Praha 27.3.2006


Josef Wajgl

OBSAH

ÚVOD	2
KAPITOLA I.	4
KRÁTKÝ HISTORICKÝ EXKURS O VÝVOJI TRESTNÍHO ZÁKONODÁRSTVÍ NAD MLÁDEŽÍ OD ROKU 1918	4
1.1 Období od r. 1918	4
1.2 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931	5
1.3 Trestní zákonodárství nad mládeží od roku 1950	6
1.4 Trestní zákon a trestní řád z roku 1961	7
1.5 Současný zákon o soudnictví ve věcech mládeže	8
KAPITOLA II.	10
DŮVODY A NÁZORY ODBORNÍKŮ NA PŘIJETÍ NOVÉHO ZÁKONA O MLÁDEŽI	10
2.1 Pohledy odborníků	10
2.2 Z důvodové zprávy k z. č. 218/2003 Sb.	25
KAPITOLA III.	28
SOUČASNÁ PODOBA A NEDOSTATKY ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE	28
3.1 Principy a základní zásady zákona 218/2003 Sb.	29
3.2 Odpovědnost mládeže a sankční systém	32
3.3 Úprava vykonávacího řízení a její slabá místa	41
3.4 Novely zákona o soudnictví ve věcech mládeže	45
Nový trestní zákon	46
ZÁVĚR	47
PRAMENY:	49

Úvod

Děti a mladiství, takto označujeme nemalou část lidské populace, která se nachází v jednom ze stádií lidského života. Určení, kdy se člověk nachází v tom kterém stadiu života a jaký je jeho fyzický a duševní vývoj vychází z poznatků medicíny a psychologie. Podle současných poznatků těchto věd, s přihlédnutím k úpravě většiny evropských států, je možno konstatovat, že v dnešní době je dovršení věku, v němž dochází k ukončení povinné školní docházky, chápáno jako jistý sociální i mentálně-biologický mezník vývoje jedince, který tímto uzavírá jednu důležitou fázi svého sociálního vývoje, v rámci níž si měl jak po stránce rozumové, tak po stránce mravní dostatečně osvojit zodpovědné, sociálně-konformní chování. Společnost, v níž jedinec žije, je od tohoto okamžiku oprávněna vůči němu uplatňovat i trestněprávní prostředky regulace chování a tento jedinec se tak stává subjektem trestněprávní odpovědnosti. V evropských zemích je zpravidla dovršení tohoto věku spojeno s počátkem trestní odpovědnosti jedince.¹

Avšak i po dovršení tohoto věku je dospívající samozřejmě chráněn speciálními ustanoveními, která mají zajistit, aby z důvodu uplatnění trestní odpovědnosti nebyl ohrožen jeho další tělesný a duševní vývoj.² V této souvislosti jsou přijímány zvláštní zákony na ochranu mladistvých, které nalezneme jak v jednotlivých národních právních řádech tak i v mezinárodních dokumentech přijímaných na různých úrovních a v různých významových souvislostech.³

¹ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003, s. 719.

² Válková, H., Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy, 6/1997, s. 289.

³ např. Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (tzv. Pekingská pravidla, rezoluce OSN 40/33 z 29. 11. 1995), směrnice OSM pro prevenci kriminality (tzv. Riadhské směrnice, rezoluce OSN 45/112 ze 14. 12. 1990), pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (rezoluce OSN 45/113 ze 14. 12. 1990) nebo ustanovení článků 37-40 Úmluvy OSN o právech dítěte z roku 1989 (sdělení MZV č. 104/1991).

V právním řádu České republiky je trestněprávní ochrana mladistvých upravena zákonem č. 218/2003 Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, v platném znění (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), který byl přijat dne 25. června 2003 a nabyl účinnosti dne 1.1.2004. Účelem tohoto zákona je zaměřit se na osoby, které se v období dospívání, tedy od dovršení patnáctého do osmnáctého roku věku dopustí činu trestného podle trestního zákona, a také na osoby mladší patnácti let, které nejsou pro nedostatek věku trestně odpovědné. Ve prospěch těchto osob zákon o soudnictví ve věcech mládeže zavádí odchylky jak ve sféře trestního práva hmotného, tak i trestního práva procesního.

Téma soudnictví ve věcech mládeže autora této diplomové práce zaujalo především proto, že se jedná o novou a svým způsobem i revoluční právní úpravu - problematika soudnictví ve věcech mládeže je u nás, po více než půl století trvající absenci zvláštního zákona týkajícího se mladistvých pachatelů a dětí, významným krokem k modernizaci trestního zákonodárství. Současně bylo třeba tímto zákonem reagovat na stále se zvětšující kriminalitu dětí a mladistvých a učinit adekvátní kroky k tomu, aby se odpovídajícím přístupem a výchovou takových pachatelů trestných činů zamezilo dalšímu vývoji jejich případné kriminální kariéry a tito jedinci se po výkonu opatření stanovených tímto zákonem, která by měla účinně přispívat k tomu, aby se nadále protiprávního jednání zdrželi, našli si společenské uplatnění odpovídající jejich schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil přispěli k odčinění újmy vzniklé jejich protiprávním činem a zařadili se zpět do společnosti.

Podstatou diplomové práce bude, mimo krátký historický exkurs o vývoji trestního zákonodárství nad mládeží od vzniku ČSR až do přijetí dnešní podoby zákona o soudnictví ve věcech mládeže, diskuse o některých problémových otázkách, jež přijetí zákona předcházely, jakož i o slabých místech, které se v oblasti právní úpravy soudnictví nad

mládeží vyskytují i po přijetí zmiňovaného zákona a zhodnocení fungování zákona v aplikační praxi po více než dvou letech od jeho účinnosti.

Kapitola I.

Krátký historický exkurs o vývoji trestního zákonodárství nad mládeží od roku 1918

Počátky samostatného systému justice nad mládeží je možné datovat na přelom devatenáctého a dvacátého století, kdy v roce 1899 byl ve státě Illinois v USA zřízen první řádný soud pro mladistvé (tj. osoby mladší 18 let). Charakteristickým rysem soudu mládeže bylo to, že disponoval jak pravomocí civilněprávní vykonávanou nad mládeží ohroženou, narušenou či jinak zanedbanou, tak pravomocí trestněprávní ve věcech mládeže delikventní. Z hlediska historického bylo vytvoření soudu mládeže výsledkem snah reformního hnutí za záchranu dítěte, které se zasazovalo o změnu zákonů ve prospěch ohrožené a delikventní mládeže. Hnutí vycházelo z konceptu „parents patrie“, jehož podstata spočívala v právu převzít na sebe péči o osoby mladší 18 let, které se o sebe nedovedou postarat samy.

Také v Evropě dochází postupně ke vzniku prvních soudů mládeže. V Německu to bylo v roce 1908 ve Frankfurtu nad Mohanem a v Rakousku o rok později.⁴

1.1 Období od r. 1918

Po vzniku samostatného Československého státu v roce 1918, platily na území Československa dva různé trestněprávní systémy. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku platil rakouský trestní zákoník č. 117 ř.z. z 27. května 1852 a trestní řád č. 119 ř.z. z 23. května

⁴ Válková, H., Zezulová, J., Trestní soudnictví nad mládeží, České vězeňství, 3/96, s. 33.

1873. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi platilo původní právo uherské. Příchod první světové války měl za následek zanedbávání mládeže, zvýšení její kriminality a mravního úpadku v době poválečné. Trestní právo mládeže bylo vytvářeno v těch státech, kde si uvědomovali, že budoucnost státu spočívá v jeho mládeži, a proto chtěli její degradaci zabránit a zároveň si byli vědomi skutečnosti, že zásady obecného trestního práva o podmínkách trestní odpovědnosti, o způsobu státní reakce na trestný čin, o podmínkách a formách stíhání jsou nevhodné k aplikaci vůči mladistvým pachatelům. Rakouské trestní právo mělo velmi málo zákonných ustanovení hmotného i procesního trestního práva týkajícího se mládeže, kdežto na Slovensku a Podkarpatské Rusi sice bylo již zákony čl. XXXVI/1908 a čl. VII/1913 vybudováno trestní právo mládeže, byly zřízeny soudy pro mládež a odpovídající způsobem bylo upraveno řízení před nimi, ale tato úprava se však s postupem času jevila jako zastaralá, těžkopádná a složitá.⁵ Za této situace byla potřeba upravit trestní zákonodárství nad mládeží jednotnou právní úpravou pro celé území republiky. Proto byl v roce 1922 připraven návrh příslušného zákona, avšak parlamentu byla předložena až jeho druhá verze v roce 1930, která přihlížela k zákonům o soudnictví nad mládeží v Německu (1923) a v Rakousku (1928).⁶

1.2 Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931

Roztříštěná právní úprava soudnictví nad mládeží se sjednotila až 11. března 1931 díky přijetí zákona č. 48/1931 Sb.z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží.⁷ Tento zákon zařadil Československo mezi ostatní evropské země se samostatnou právní úpravou

⁵ Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Praha: Československý Kompas, 1932, s. 3-5.

⁶ Válková, H., Dünkel, F., Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha 1992.

⁷ V kategorii mládež jsou v zákoně č. 48/1931 Sb. z. a n. zahrnuty dvě podskupiny subjektů, nedospělí a mladiství. Za nedospělého zákon považoval osobu, která v době spáchaného činu nedovršila čtrnáctý rok a za mladistvého osobu, která v době spáchaného činu dovršila čtrnáctý, ale nedosáhla osmnáctý rok svého věku.

trestního soudnictví nad mládeží. Zákon obsahoval jak ustanovení trestního práva hmotného, tak i procesního a k obecnému trestnímu právu byl *lex specialis*.

Zákon samotný byl považován za progresivní a zdařilý, jak o tom svědčily ohlasy předních českých odborníků z oblasti trestního práva.⁸

Důvodová zpráva k zákonu uváděla:

„Trestný čin spáchaný mladistvou osobou není jediným symptomem její mravní zpustlosti nebo mravního ohrožení a uložením trestu jako odplaty za čin by nebylo učiněno nic na záchranu společnosti před dorůstajícím zločincem. Je nutné zjistiti příčiny zla a potírati je vhodnými prostředky.“ Vůdčí zásadou trestního soudnictví nad mládeží mělo být „co nejméně trestati, co nejvíce vychovávat i je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávat i polepšovati.“ Z této zásady implicitně vyplývá, že trestné činy spáchané ve věku mladistvém měly být posuzovány s ohledem na stupeň duševní vyspělosti mladistvého odchylně a mírněji od trestných činů dospělých pachatelů. Této okolnosti mělo být přizpůsobeno i trestní řízení proti mladistvému. Konečně důvodová zpráva doporučovala, aby se za účelem dosažení vůdčí zásady trestního soudnictví nad mládeží trestního řízení proti mladistvým provinilcům zúčastňovaly orgány sociální péče o mládež, a to nejen jako orgány pomocné, ale i spolurozhodující a dohlížející nad všemi fázemi trestního řízení.⁹

1.3 Trestní zákonodárství nad mládeží od roku 1950

Jak již bylo řečeno výše, na území Československa od jeho vzniku v roce 1918 platily dva různé trestněprávní systémy. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku to bylo rakouské trestní právo, na Slovensku a Podkarpatské Rusi to bylo trestní právo uherské. Ke sjednocení právní úpravy na celém území republiky došlo až v roce 1950 přijetím trestního

⁸ Kallab, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931, č. 48 Sb. z. a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Praha, 1931.

⁹ Z důvodové zprávy k zákonu č. 48/1931 Sb. z. a n. in: Mířička, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Praha: Československý Kompas, 1932, s. 5.

zákona č. 86/1950 Sb. a trestního řádu č. 87/1950 Sb. Přijetím těchto zákonů došlo bohužel také ke zrušení zákona o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931, čímž bylo trestní soudnictví nad mládeží opět včleněno do obecných trestněprávních předpisů. Trestní zákon upravoval problematiku mladistvých v osmi ustanoveních.¹⁰ Trestní řád obsahoval v hlavě sedmé oddílu prvního jako jeden ze zvláštních způsobů řízení, řízení proti mladistvým, které bylo k trestnímu řádu v poměru *lex specialis*. V jedenácti paragrafech zde byly stanoveny odlišnosti trestního řízení proti mládeži, které měly přednost před užitím obecných ustanovení trestního řádu. Tato ustanovení nahradila úpravu trestního řízení proti mládeži uvedenou v zákoně č. 48/1931 Sb. z. a n. ve 26 rozsáhlých paragrafech. Z uvedeného rozsahu úpravy je tedy zřejmé, že řízení proti mladistvým podle nového trestního řádu bylo oproti předchozí úpravě značně okleštěno a do zákona nebyly zapracovány takové procesní instituty, které byly v předchozí právní úpravě a přispívaly k co nejefektivnější resocializaci mladistvého.

1.4 Trestní zákon a trestní řád z roku 1961

K další rekodifikaci trestního práva došlo v roce 1961 přijetím trestního zákona č. 140/1961 Sb. a trestního řádu č. 141/1961 Sb., kterými byly zrušeny předchozí trestní zákon č. 86/1950 Sb. i se zákonem č. 63/1956 Sb., který ho měnil a doplňoval a trestní řád č. 64/1956 Sb., který nahrazoval trestní řád č. 87/1950 Sb. Tyto kodexy platí v České republice po mnoha novelizacích doposud.

V trestním zákoně obsahovala hlava sedmá ve čtrnácti paragrafech zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých a byla v poměru speciality k celému trestnímu zákonu. V současné době je celá hlava, kromě odkazu na zvláštní zákon¹¹, zrušena.

¹⁰ §§ 56 až 63 z.č. 86/1950 Sb.

¹¹ zákon č. 218/2003 Sb. zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

Rovněž trestní řád ve své hlavě dvacáté, oddíle prvním jako jeden ze zvláštních způsobů řízení upravoval řízení proti mladistvým. Ustanovení tohoto oddílu jsou dnes až na § 291, který odkazuje na zvláštní zákon¹², zrušena. Hlava dvacátá obsahovala odchylky od obecné úpravy trestního řízení v případech, kdy by postup podle těchto ustanovení byl na újmu cíli, kterého chce zákon v určitých případech dosáhnout.¹³ Byla tedy v postavení lex specialis k obecnému trestnímu řádu.

1.5 Současný zákon o soudnictví ve věcech mládeže

Jak již bylo zmíněno výše, zrušením zákona č. 48/1931 Sb. z. a n. v roce 1950 přijetím nového trestního zákona a trestního řádu byl zrušen samostatný systém soudnictví nad mládeží. Myšlenka obnovení samostatného trestního systému nad mládeží byla opět nastolena v roce 1992 v rámci zahájení přípravných prací na celkové rekonstrukci trestního práva. Vzhledem k situaci na poli trestního práva hmotného i procesního, zůstala neuskutečněna. Bylo poukazováno na chybějící systém sociálních pracovníků (dnešní probační a mediační úředníci), kteří by plnili úkoly v rámci trestního soudnictví a na neexistenci speciálních soudů pro mládež. Trestní politika vůči mládeži byla zhruba do roku 1996 zaměřena na určení dolní hranice trestní odpovědnosti mladistvého a na jeho trestání. Myšlenka samostatného zákona, jenž by upravoval trestní právo mládeže, nebyla v té době sice jednoznačně uzavřena, ale nebyly ani činěny kroky k jejímu prosazení.¹⁴

Obrat ve vývoji trestní politiky státu směrem k vytvoření samostatného trestního systému nad mládeží nastal až počátkem roku 1997. V průběhu dvou let vzniklo na půdě Komise pro rekonstrukci trestního zákona a trestního řádu při Ministerstvu spravedlnosti šest dokumentů věnovaných nové kodifikaci trestního práva mládeže. V dokumentech bylo

¹² zákon č. 218/2003 Sb. zákon o soudnictví ve věcech mládeže.

¹³ Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, 16. vydání, Linde, Praha 2001 s. 662.

¹⁴ Právní postavení mladistvých, Schelleová, I., a kolektiv, Praha 2004, s. 41.

konstatováno, že společenskou reakci na kriminalitu mládeže je třeba pojímat jako součást komplexní právní ochrany mládeže.

Na základě těchto dokumentů byl následně připraven věcný záměr zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní jednání a o soudnictví nad mládeží, který byl schválen usnesením vlády ČR č. 890 ze dne 13.9.2000.

Počátkem roku 2001 byl návrh nového zákona předložen vládě, která jej schválila a postoupila k projednání parlamentu. Tento návrh byl zpracován českými experty, vysokoškolskými profesory právnických fakult, experty z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a soudci z Nejvyššího soudu a Městského soudu v Praze, byl předložen k odborné diskusi a jeho znění reflektovalo podněty významných evropských pracovišť zabývajících se problematikou trestního práva a kriminality. Návrh odpovídal moderním evropským trendům vycházejícím ze zkušeností z jiných právních systémů. Nicméně poslanecká sněmovna velkou většinou svých hlasů návrh před blížícími se parlamentními volbami vyřadila ze svého programu. Jeho nepřijetí bylo signálem pro to, jaký význam sněmovna přisuzuje problematice kriminality dospívajících. Návrh byl tedy projednáván až po volbách novou poslaneckou sněmovnou.¹⁵

Nový návrh zákona byl přijat novou Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky dne 21.5.2003, Senátem Parlamentu byl schválen dne 27.6.2003, prezident republiky jej podepsal dne 9.7.2003, vyhlášen byl ve Sbírce zákonů pod č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) a nabyl účinnosti dne 1.1.2004 (dále jen „zákon mládeže“). Jeho přijetím se Česká republika opětovně přihlásila k myšlence samostatného systému trestní justice nad mládeží a k odkazu prvního zákona o

¹⁵ Válková, H., Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, *Trestní právo* 5/2002, s. 135 a n.

trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931. Zákonem se dostává trestnímu právu mládeže významného postavení v rámci právní ochrany dětí a mladistvých v České republice.¹⁶

Kapitola II.

Důvody a názory odborníků na přijetí nového zákona o mládeži

2.1 Pohledy odborníků

V devadesátých letech minulého století, především v jejich druhé polovině, kdy vzhledem k vývoji kriminality mládeže sílily hlasy po změně systému trestního soudnictví nad mládeží, bylo na toto téma publikováno mnoho článků s různými názory na řešení stávající situace. Nejdiskutovanějším problémem byla minimální věková hranice trestní odpovědnosti nebo důvody pro přijetí nové koncepce trestního soudnictví nad mládeží. V této kapitole bude čtenář seznámen s názory jednotlivých odborníků z oblasti trestního práva zabývajících se problematikou trestního soudnictví nad mládeží.

Odbornicemi na danou problematiku jsou bezesporu doc. JUDr. H. Válková CSc. a JUDr. J. Zezulová, které společně publikovaly v časopise České vězeňství článek Trestní soudnictví nad mládeží¹⁷. Zabývají se v něm, mimo vývoje trestního soudnictví nad mládeží v československé (české) justici, poznatky k dané problematice získané empirickými výzkumy a komparativními analýzami, jejichž prostřednictvím dospěly k těmto závěrům:

1. Trestná činnost mladistvých se vyznačuje shodnými či velmi podobnými projevy a specifiky bez ohledu na odlišnost trestněprávních systémů a sankčních mechanismů v různých zemích, např. chlapci jsou delikventnější než dívky, výrazněji jsou zastoupeni příslušníci minorit, mladiství se dopouštějí méně a středně závažné

¹⁶ Právní postavení mladistvých, Schelleová, I., a kolektiv, Praha 2004, s. 42.

¹⁷ Válková, H., Zezulová, J., Trestní soudnictví nad mládeží, České vězeňství, 3/96, s. 35-37.

kriminality, delikty páchají mladiství pocházející z rodin, kde docházelo k týrání, sexuálnímu zneužívání a psychickým traumatům, oběti se pak sami stávají pachateli podobných trestných činů na svých vrstevnících.

2. Trestná činnost mladistvých má epizodický charakter a ve většině případů odezní sama a to dovršením určitého stupně mentální a sociální zralosti, zpravidla kolem věku 20 let. Nepřiměřené zásahy vůči mladistvému pak mohou ztížit tento proces a vést k recidivě.
3. Osvědčují se mimosoudní způsoby vyřizování trestních věcí (odklony, alternativní tresty, narovnání).
4. Specializované soudnictví nad mládeží dovoluje soudcům nad mladistvými pachateli, aby vycházeli při posuzování trestní odpovědnosti nejen z dosažení určité věkové hranice, ale zhodnotili i dosažený stupeň rozumové a mravní zralosti konkrétního pachatele.
5. Škála sankcí, které lze mladistvému uložit, je mnohem širší než pro dospělé, nejmarkantnější je rozdíl u nepodmíněného trestu odnětí svobody, jehož uložení je vzhledem k tomu, že se jedná o nejkrajnější prostředek trestněprávní represe, u mladistvého vázáno na splnění mnoha podmínek.
6. Srovnání statistických údajů trestné činnosti mladistvých v Praze a Hamburku v období let 1985 až 1994 ukázalo, že v Praze má mladistvý vyšší pravděpodobnost, že proti němu bude zahájeno trestní stíhání než mladistvý v Hamburku, což je dáno tím, že v Německu je samostatný zákon o soudnictví ve věcech mládeže, který umožňuje důsledně vycházet z principu oportunitity a využívat u mladistvých všech možností odklonu již v přípravném řízení.

Z těchto výše uvedených poznatků formulují autorky trestně politická doporučení, která by měla být reflektována při dalších záměrech úpravy této oblasti:

1. Samostatné trestní právo mládeže, charakteristické namísto trestajícími výchovnými sankcemi, je nezastupitelné. Jak Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží, tak četná doporučení Rady Evropy zdůrazňují význam speciální právní regulace, která je obsahem samostatného zákona.
2. Trestní právo je třeba koncipovat tak, aby reakce na trestné činy mladých lidí byly vždy mírnější než na kriminalitu dospělých. Zřízení specializovaných soudů mládeže a u účastníků řízení kvalifikaci se zaměřením na delikventní mládež.
3. Je třeba důsledně respektovat princip subsidiarity trestního práva.
4. Procesněprávní zásady jsou v oblasti trestního řízení proti mladistvým stejně důležité jako v řízení proti dospělým.
5. Vazba musí být chápána v kontextu a v souladu s principy lidských práv, což platí u mladistvých v dvojnásobné míře, jako ultima ratio procesních prostředků zajištění. K redukci počtu vazebních řízení může sloužit zákonné omezení předpokladů uvalení vazby, důsledné uvádění důvodů a omezení jejího trvání.
6. Působnost trestního soudnictví nad mládeží by se měla vztahovat na věkové kategorie mladistvých přinejmenším do 18 let jejich života, s podporou rozšíření tohoto systému i na mladé dospělé od 18 do 21 let. Minimální věková hranice by zásadně neměla klesnout pod 15, resp. 14 let. Podmíněné tresty ukládat až pachatelům od dovršení 16 let.
7. Reakce na kriminalitu mládeže by měly tvořit odstupňovaný systém, kde mají přednost neformální řešení, např. narovnání, jenž by na základě přednosti vytvořilo v případě úspěšného narovnání překážku v pokračování trestního řízení.¹⁸

¹⁸ Válková, H., Zezulová, J., Trestní soudnictví nad mládeží, České vězeňství, 3/96, s. 35-37.

Tyto poznatky a doporučení vycházely ze zahraničních úprav, ale ne všechny byly do dřívějšího záměru rekodifikace trestního práva hmotného z března roku 1996 zapracovány.

Největší pozornosti odborníků se těší především stanovení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti, jejichž názory autor diplomové práce sledoval od poloviny devadesátých let dvacátého století, kdy idea samostatného trestního soudnictví nad mládeží zažila svoji renesanci, do přijetí dnes účinného zákona mládeže.

Z pohledu mezinárodního práva či mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána, není nijak stanoven minimální věk trestní odpovědnosti, ani způsob jeho určení. V Úmluvě o právech dítěte je pouze jednotlivým státům uloženo, aby stanovily nejnižší věkové hranice, před jejímž dosažením se děti považují za nezpůsobilé porušit trestní právo.¹⁹ Obdobným způsobem upravují tuto problematiku i jiné právní instrumenty OSN týkající se mladistvých. Vyžadují stanovit minimální věkovou hranici, avšak nechávají na státech její konkretizaci. Minimální věková hranice trestní odpovědnosti se v jednotlivých státech různí. Švýcarsko a Řecko mají minimální věk nižší než 12 let, v Nizozemí je to 12 let, Francie 13 let, Německo a Itálie 14 let, Dánsko a Švédsko 15 let a Španělsko 16 let. V anglicky mluvících západních zemích je minimální věk typicky nižší. V Anglii a Walesu je to mezi 10-13 lety, ve Skotsku 8 let a na Novém Zélandu 10 let. Z osmi australských jurisdikcí je v šesti z nich minimální věk 10 let a ve dvou zbývajících je to 7 a 8 let. Ve Spojených státech je minimální věk v každém státě jiný od 13 až do 7 let, ba dokonce v sedmi státech není stanoven vůbec.²⁰ Je tedy patrné, že každý stát považuje za minimální věkovou hranici trestní odpovědnosti jiný věk a se stanovením této hranice se vypořádal po svém, což je plně v souladu s přijatými mezinárodněprávními závazky.

¹⁹ čl. 40 odst. 3a Úmluvy o právech dítěte.

²⁰ Kacařířková, M., Několik poznámek k diskusi o snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti v českém trestním právu, Trestní právo, č. 3/2002 s. 21.

Minimální věková hranice trestní odpovědnosti v České republice je 15 let²¹, přičemž tomu tak je od přijetí trestního zákona č. 86/1950 Sb. V prvním zákoně o trestním soudnictví nad mládeží č. 48/1931 Sb. byla tato hranice 14 let.²² V 90. letech minulého století, kdy vyvstala myšlenka obnovení trestního soudnictví nad mládeží, bylo na téma snížení trestní odpovědnosti mladistvých v odborných časopisech publikováno mnoho článků. Odborníci, především z oblasti trestního práva, zde vyjadřovali ať pozitivní či negativní názory a důsledky, které může změna věkové hranice přinést. Názor veřejnosti na tuto otázku byl vcelku jednoznačný a většina občanů by upřednostnila snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti. V otázce, zda si přeje snížit minimální věkovou hranici trestní odpovědnosti na 14 let, se v televizním průzkumu v pořadu Aréna dne 15.1.1997 v telefonické anketě pro snížení vyjádřilo 77 % (4568) respondentů. Rovněž v průzkumech veřejného mínění z května roku 1995 85 % procent respondentů souhlasilo s výrokem, že nejlepším lékem na kriminalitu je zpřísnění trestů (GAG ČR, květen 1995, N=1904)²³.

Možné varianty řešení, které se v diskuzích týkajících se snížení minimální hranice trestní odpovědnosti v odborných kruzích zvažovali, byly následující:

1. zavedení dvojí hranice trestní odpovědnosti, kdy by současná hranice trestní odpovědnosti byla zachována, přičemž by byla uzákoněna možnost jejího snížení na 14 let u pachatelů, kteří by spáchali závažné trestné činy typu loupež, vražda, úmyslné ublížení na zdraví se závažnými následky apod.
2. hranice trestní odpovědnosti by byla snížena na 14 let, což odpovídá jak tradici před rokem 1950, tak i právní úpravě okolních právně vyspělých států.

Zastánkyní snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti je i PhDr. A. Marešová z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v Praze. Ve svém článku Proč

²¹ § 11 trestního zákona.

²² § 2 odst. 1 z.č. 48/1931 Sb.

²³ Válková, H., Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy, 6/1997, s. 289.

usilujeme o snížení hranice trestní odpovědnosti²⁴ Dr. Marešová upozorňuje, že děti a mladiství (osoby ve věku 6-7 až 18 let) představují asi pětinu všech policií stíhaných a vyšetřovaných pachatelů a že v tomto věku začínají ty „nejperspektivnější“ kriminální kariéry, ale také zásah do dosud nezralé osobnosti pachatele kriminálního skutku je nejvhodnější a společensky nejžádoucnější, protože je současně též preventivním opatřením proti možnému pokračujícímu kriminálnímu jednání takové osoby a proti růstu recidivní trestné činnosti vůbec.

Dr. Marešová důvody ke snížení trestní odpovědnosti dále obhajuje skutečností, že se výrazně zvyšuje se kriminalita dětí ve věku do 15 let, mění se její struktura ve prospěch stále závažnějších trestných činů a se snižuje hranice, kdy se děti závažných trestných činů dopouštějí poprvé. Rovněž by se snížení věku stalo nejen preventivním opatřením proti kriminalitě jako takové, ale i vhodným výchovným opatřením vůči samotným pachatelům, protože by upozornilo na existující systém společenských sankcí za kriminální jednání a mohlo by ochránit samotného delikventa před recidivou kriminálního jednání, podmíněnou velmi často mimo jiné i pocitem osobní beztrestnosti.

Podmínkou úspěšnosti této změny je předpoklad, že možnosti a formy trestání mladistvých nebudou mít jen podobu klasické represe ve formě odnětí svobody a jiných doposud užívaných trestních postihů, ale že se na mladistvé delikventy budou vztahovat nová zvláštní ustanovení trestního zákona umožňující větší individualizaci zacházení s touto skupinou pachatelů. Tato hmotněprávní úprava by měla být doprovázena novou úpravou ve sféře procesněprávní (zřízení institutu probace, ustavení specializovaných soudů pro nezletilé a speciálních služeb v rámci policie apod.), ale i diferencovaným přístupem správních orgánů a sociálních služeb.

²⁴ Marešová, A., Proč usilujeme o snížení hranice trestní odpovědnosti, České vězeňství 5-6/1996, s., 42.

Nejčastější argumenty odpůrců snížení věkové hranice trestní odpovědnosti v rekodifikační komisi ministerstva spravedlnosti byly tyto:

1. v převážném počtu států je stejná věková hranice trestní odpovědnosti stejná jako u nás a tento stav vyhovuje, nebo je hranice dokonce vyšší a o jejím snížení se neuvažuje,
2. děti ve věku kolem 14 let je neúnosné věznit, tj. trestat nepodmíněným trestem odnětí svobody – protože, bohužel, většina našich občanů včetně některých výchovných a sociálních pracovníků si pod pojmem trest představuje jen vězení,
3. v cizině je mládež ve stejném nebo i starším věku (až do věku cca 20 let) trestána odnětím svobody jen výjimečně. Jako tresty jsou tam užívány ve výrazné převaze tzv. alternativní tresty a opatření, především tzv. probace (která představuje dohled nad delikventem vykonávaným probačním úředníkem, včetně dohledu na plnění určitých soudem určených podmínek, uložených jako součást probace), tzv. narovnání (smír) mezi pachatelem a obětí (důraz je kladen na převzetí osobní odpovědnosti za spáchaný čin a způsobenou škodu často vně soudního systému), různými druhy peněžitých trestů např. tzv. denními dávkami, dále různými omezeními, např. příkázáním místa pobytu, povinností provádět určené obecně prospěšné práce, povinností navštěvovat kurzy, školy apod.

Argumenty odpůrců snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti byly naopak vyvraceny dalšími protiargumenty:

K bodu č.1. bylo poukazováno na fakt, že ze 42 evropských států má trestní odpovědnost od 15 let a výše pouze 11 států.²⁵

K bodu č. 2 byly hlavním protiargumentem policejní statistiky a statistiky MPSV, které poukazovaly na počty delikventů, uložených ochranných výchov, změnu důvodů

²⁵ zdroj HEUNI – Crime and Criminal Justice in Europe and North America 1986 – 1990, Kristiina Kangaspunta, Helsinki 1995.

umísťování dětí a mladistvých do speciálních výchovných zařízení. V ČR bylo možno delikventa postavit před soud již ve věku 12 let v rámci řízení občanskoprávního, ve kterém může soud rozhodnout o nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy, od 15 let mohl být mladistvý pachatel podroben trestněprávnímu řízení a mohly mu být uloženy tresty stanovené trestním zákonem. V roce 1995 (dle statistik MPSV) byla uložena ochranná výchova 9 nezletilým do 15 let a 27 mladistvým, 1 334 nezletilých do 15 let bylo umístěno do ústavní výchovy (zde nelze určit, kterým z nich byla nařízena ústavní výchova za méně závažnou kriminalitu a kterým z výchovných problémů). 5 925 nezletilých do 15 let bylo v tomtéž roce řešeno pro výchovné problémy a 5 795 nezletilých stejného věku pro kriminální skutky (oproti roku 1994 šlo o nárůst o 10%). Policie v roce 1995 evidovala 8 353 dětí do 15 let vyšetřovaných pro trestnou činnost a statistika státního zastupitelství uváděla 7 118 nezletilých do 15 let, proti kterým bylo trestní stíhání z důvodu věku v přípravném řízení odloženo. Z těchto čísel a jejich srovnání s předchozími roky bylo patrné že počty nezletilých do 15 let vyšetřovaných pro trestnou činnost v posledních letech stoupá.

Dr. Marešová ve svém článku poukazuje na publikovanou metodickou příručku školícího střediska – informačního a metodického centra při Diagnostickém ústavu pro mládež a střediscích výchovné péče pro děti a mládež v Ostravě (Ostrava 1995), ve které Dr. Gembala a Mgr. Hřivna uvádí, že doposud uplatňovaná protikriminální opatření a preventivní aktivity jsou nedostatečné. Tito dále uvádí, že se podstatně snížila spodní věková hranice mládeže, která páchá trestnou činnost, a to v masovém měřítku. Z někdejšího průměru 14-16 let se tato hranice posunula na 14 a méně let. Změnily se podstatně i důvody umísťování dětí a mladistvých do speciálních výchovných zařízení. Dříve to byla zpravidla absence návštěvy školy, útěky z domova, nerespektování rodičů, pedagogů apod. Autoři uvádí, že nyní je drtivá většina těchto důvodů spojena s trestnou

činností a dalšími asociálními jevy, jako jsou narkomanie, alkoholismus, prostituce, patologické hráčství, šikana. U trestných činů páchaných dětmi a mladistvými se výrazně zvýšila jejich závažnost, brutalita a agresivita. Z dřívějších drobných krádeží, vloupání (většinou se škodou nepatrnou) a ojedinělých násilných trestných činů se lze nyní častěji setkat se krádežemi a vloupáními se způsobenou škodou nikoli malou či větší, včetně vykrádání automobilů, různých objektů, s násilnou trestnou činností typu znásilnění, loupežných přepadení, ublížení na zdraví, nezřídka s trvalými následky, ojediněle i s následkem smrti.

Dle policejních statistik bylo v roce 1995 vyšetřováno a stíháno celkem 21 611 nezletilých (dětí a mladistvých), což bylo asi 19% ze všech policií stíhaných známých pachatelů. Děti a mladiství byli převážně vyšetřováni za majetkovou trestnou činnost (78% z nich). Pro násilnou trestnou činnost bylo vyšetřováno 2 000 nezletilých do 18 let, z toho bylo 826 pachatelů do 15 let.

Za první pololetí 1996 bylo stíháno a vyšetřováno 11 531 nezletilých, z toho 4 469 mladších 15 let. Nelze opomenout, že značná část kriminality mládeže je neobjasněna a část se nezjistí vůbec.

Dále Dr. Gembala a Mgr. Hřivna poukazují na změnu příčin poruch chování z hlediska sociální narušenosti dětí a mladistvých. Uvádějí, že dříve se rizikové skupiny dětí rekrutovaly z dysfunkčních rodin nižších společenských vrstev a rodin tzv. nepřizpůsobivých, zatímco nyní se vyskytují ve všech vrstvách společenské struktury, bez ohledu na společenské postavení, ekonomické a sociální podmínky rodin. Tyto závěry dokladují analýzou ze svého zařízení, které je spádovým zařízením pro celý severomoravský region. Z počtu asi 120 ročně umístěných svěřenců s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, se téměř 70% z nich dopustilo trestné činnosti již před dovršením 15 let věku, 90% jich bylo umístěno na základě páchaní trestné činnosti. Z tohoto

výčtu shrnují, že některé ústavy se tak stávají ústavy pro převážně delikventní mládež a zřejmě i školou zločinu pro ty svěřence, kteří se trestné činnosti dosud nedopustili. Mnohými pracovníky těchto zařízení bylo navrhováno snížení věkové hranice trestní odpovědnosti a zabránit umístování pachatelů závažných trestných činů ve věku 14 let do existujících ústavů, nýbrž uplatňovat u nich jiná, z pohledu jejich individuality i společenské ochrany účinnější opatření.

Dr. Marešová dále uvádí, že pro prevenci kriminality je však věk 15 let již věkem relativně pozdním. Protikriminální prevence by dle jejího názoru měla být zahájena již v období začátku docházky do školy, a součástí takové prevence by měla být i znalost trestnosti kriminálních skutků i vlastní odpovědnosti za trestný čin. Vědomí odpovědnosti by mělo zahrnovat nejen odpovědnost trestněprávní, ale i odpovědnost za následky pro poškozeného takovým činem, vysvětlení vlastního jednání a jeho následků v širších společenských souvislostech včetně jasně formulovaného požadavku, že takové jednání nesmí již být opakováno. Současně však musí být nezletilému poskytnuta pomoc, společensky garantovaná a individualizovaná, aby se mohl kriminálního jednání vyvarovat nebo jej odčinit. Následky, které jsou současně reakcí společnosti na trestnou činnost, jejím odmítavým stanoviskem ke kriminálním projevům i jejím pachatelům, musí však jednání jinak trestné mít vždy i pro nezletilého delikventa. Již projednávání jednotlivých případů trestním soudem musí u nezletilého delikventa plnit funkci určité sankce a preventivní aktivity vůči jeho případnému dalšímu kriminálnímu jednání.

Dr. Marešová poukazuje na to, že podmíněný trest ukládaný mladistvým je zpravidla málo účinný, především z důvodu absence dohledu nad jeho průběhem. Totéž se týká většinou i ochranného opatření zabránění věci. Další ochranné opatření, ochranné léčení, je využíváno u mladistvých jen zřídka. Srovnává se zahraničím, kde je škála možností trestů a opatření větší. K vyřešení tohoto problému byla proto zahájena příprava institutu probace,

který měl pomoci vyřešit problémy při zacházení s delikventy, především s nezletilými. Nepodmíněný trest by měl být uplatňován jen výjimečně, především u nezletilých delikventů recidivistů a nezletilých pachatelů těch nejzávažnějších násilných trestných činů, kde jiná opatření nemohou zabránit opakování kriminálního skutku.

Závěrem svého článku Dr. Marešová shrnuje, že účelem návrhu snížit věkovou hranici trestní odpovědnosti není uvěznit čtrnáctileté pachatele, ale učinit je dříve trestně odpovědnými za jejich úmyslné kriminální činy a umožnit tak častější individuální zacházení s nimi s případnou osobní odpovědností příslušných orgánů (např. probačních úředníků) za účelnost tohoto zacházení a zahájit tak dříve preventivní působení zaměřené na předcházení opakování trestné činnosti a zabránit nezletilým delikventům v pokračování jejich kriminální kariéry.^{26 27}

K diskusi o tomto tématu přispěla také prof. JUDr. Dagmar Císařová, DrSc., která ve svém článku²⁸ upozorňuje, že Dr. Marešová ve svých přehledech právních úprav v jiných zemích uvádí pouze srovnání ve věkových hranicích trestní odpovědnosti, což může vést k nesprávnému srovnání jednotlivých právních řádů. Podotýká, že pro porovnání našeho právního řádu s jinou úpravou zahraniční je třeba znát všechny ustanovení týkající se trestní odpovědnosti pachatelů, nejen hranici věkovou, ale také je třeba znát způsob aplikace zákona a další zacházení s provinilcem. Prof. Císařová pro svůj článek vybrala srovnání se Spolkovou republikou Německo. Tam se dělí věková kategorie mladistvých mezi 14 až 18 lety na dvě skupiny, a to 14 až 16 a 16 až 18 let. Pachatelé ve věku 14 až 16 let musejí být speciálně vyšetřeni znalcem (jedním znalcem psychiatrem), který posoudí, zda jsou vůbec schopni chápat smysl svého jednání a zda jsou v těchto případech na takovém stupni vývoje,

²⁶ Marešová, A., Proč usilujeme o snížení hranice trestní odpovědnosti, *České vězeňství* 5-6/1996, s. 42 n.

²⁷ Tuto pozici Dr. Marešová kontinuálně zastávala i v článku K diskusi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, *Trestní právo*, 1/1997.

²⁸ Císařová, D., Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, *Trestní právo*, 1/1997, s. 17.

že je vhodné vůči nim konat trestní řízení a uvažovat o eventuální sankci. Je také možné u pachatelů starších 18 let použít dle uvážení soudu při trestání ustanovení o trestní odpovědnosti mladistvých, odpovídá-li stupeň vývoje osobnosti spíše mladšímu věku, a tyto případy nejsou v praxi výjimečné. Bylo-li by tedy německé řešení o snížení věkové hranice trestní odpovědnosti přijato, muselo by se rozhodně přijmout i ustanovení o posuzování osob ve věku 14 až 16 let, protože nelze vytrhnout určitá ustanovení z celkového kontextu. Pokud by se uvažovalo o snížení hranice trestní odpovědnosti, souhlasí prof. Císařová s Dr. Marešovou o důležitosti osobní odpovědnosti dalších osob, např. probačních úředníků. Dále upozorňuje na to, že před rozšířením trestní odpovědnosti na osoby mladší 15 let, je třeba vytvořit struktury, které by se věnovaly mladistvým pachatelům, a to s předstihem, již před účinností příslušné normy. S tím souvisí také to, jak by měla být zákonná úprava koncipována - zda by měla být začleněna do trestního zákona nebo ji upravit v samostatném zákoně, přičemž by se bylo možné inspirovat v SRN, jakož i využít prvorepublikového zákona o mladistvých č. 48/1931 Sb.z. a n. Bylo-li by pak skutečně reálně uvažováno o snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let, bylo by nutné provést změny i v dalších právních předpisech, tj. nejen v trestním zákoně a trestním řádu. Hranice 15 let je uvedena i v dalších zákonech a bylo by ji nutno upravit odpovídajícím způsobem i zde. Typické by to bylo u těch trestných činů, kde oběť je chráněna do věku 15 let (např. pohlavní zneužívání, kvalifikovaná vražda atd.) I zde by mohlo být německé právo vzorem. Prof. Císařová rovněž podotýká, že úpravu SRN převzaly v Rusku a Bulharsku.²⁹

Prof. Císařová spolu s doc. Radvanovou se dále zabývaly možnostmi postihu osob mladších 15 let, které spáchaly čin jinak trestný, poukazujíc na zvyšující se množství

²⁹ Císařová, D., Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, *Trestní právo*, 1/1997, s. 17 a n.

páchání násilné trestné činnosti těmito osobami.³⁰ V souvislosti s probíhajícími diskusemi na téma snížení hranice trestní odpovědnosti pod 15 let uvádí možnosti, které jsou stanoveny v § 86 tr. zákona (platného v té době), který zní: Spáchala-li osoba, která dovršila dvanáctý rok svého věku a je mladší než patnáct let, některý čin, za který tento zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, uloží soud v občanskoprávním řízení na návrh státního zastupitelství nebo i bez návrhu její ochrannou výchovu; soud tak může učinit též tehdy, jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší než patnáct let, která spáchala čin, který by jinak byl trestným činem.

Z tohoto paragrafu vyplývá, že

- a) obligatorně se ukládá ochranná výchova osobě ve věku od 12 do 15 let, která spáchala čin, který by se u pachatele (osoby starší 15 let) posuzoval jako trestný čin, za který zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu.
- b) fakultativně může soud uložit ochrannou výchovu osobě mladší 15 let, která spáchá čin jinak trestný, jestliže je to nutné k zajištění její řádné výchovy.

U ad b) není stanovena žádná dolní hranice pro uložení ochranné výchovy, byla tedy možnost ji uložit i osobě mladší 12 let, jeli to nutné k zajištění její řádné výchovy. Nehledí se přitom na to, jaký čin osoba spáchala ani na výši trestu za tento čin uvedenou v trestním zákoně. Trestní zákon tedy dával dostačující možnost zacházení s těmito „pachateli“, ale nikdo z propagátorů snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let, neuvažoval o zavírání těchto osob do vězení nebo ukládání jiných trestů. Ačkoliv šlo o ustanovení trestního zákona řešily se tyto případy v řízení občanskoprávním, jak výslovně trestní zákon stanovil.³¹

³⁰ Císařová, D., Radvanová, S., Dětská kriminalita z hlediska soukromého práva a práva trestního, Trestní právo, 5/1998, s. 8 a n.

³¹ Císařová, D., Radvanová, S., Dětská kriminalita z hlediska soukromého práva a práva trestního, Trestní právo, 5/1998, s. 8 a n.

Dalším, který se k otázce snížení hranice trestní odpovědnosti vyslovil, je P. Wildt. Ve svém článku³² se zabývá srovnáním argumentů zastánců a odpůrců snížení minimální hranice trestní odpovědnosti. Zastánci snížení hranice trestní odpovědnosti uvádí vysokou kriminalitu dětí, páchaní trestných činů dětmi mladšími patnácti let s vědomím beztrestnosti, potřebu působit na mladé delikventy co nejdříve. P. Wildt se naopak přiklání k ponechání hranice trestní odpovědnosti na současné výši, neboť jejím snížením na 14 let se nic nevyřeší a vzhledem k níže uvedeným neřešeným problémům hrozí, že by se hranice mohla dále snižovat.

Za problém tento odborník považuje, zejména co se týče pachatelů mladších patnácti let a jejich pocitu beztrestnosti, nesprávné fungování již existujících institutů. Například nízký počet odsouzených osob za trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže (dnes ohrožování výchovy mládeže) podle § 217 trestního zákona, neukládání dohledu nebo omezení neletilým podle § 43 zákona o rodině. Uplatněním těchto institutů by jistě, dle jeho názoru, mělo za následek snížení delikventního chování mládeže. Velký rozmach delikvence nezletilých považuje ve většině případů za důsledek špatné socializace spočívající v mnohdy nevhodné výchově, destruktivním působení médií a jiných negativních vlivech. Snížení hranice trestní odpovědnosti mladistvých považuje za laciné řešení, které by bylo neefektivní - uspokojilo by jenom zastánce tvrdších opatření vůči nezletilým pachatelům, avšak ke snížení kriminality mladistvých by nevedlo, neboť by se jednalo pouze o represii s velmi problematickým a minimálním preventivním účinkem.

Jak je z výše uvedeného patrné, ani v odborných kruzích nepanoval jasný názor na minimální hranici trestní odpovědnosti.

Autor diplomové práce se by se v diskuzích odborné veřejnosti týkajících se minimální věkové hranice trestní odpovědnosti přiklonil k názoru, že snížení této hranice je

³² Wildt, P., K otázce snížení hranice trestní odpovědnosti, Trestní právo 11/97, s 12 a n.

dočasným a neefektivním řešením. V této souvislosti diplomant uvádí následující argumentaci:

Jak již bylo uvedeno výše, nevybočuje věková hranice trestní odpovědnosti v České republice ze standardů ostatních vyspělých evropských států. Kdyby se tato hranice snížila na hranici 14 let, jak požaduje většina zastánců snížení této hranice, došlo by k tomu, že po nějaké době by se vyskytl názor na to, že je potřeba tuto hranici opět snížit, např. třináctiletý nezletilý by se dopustil činu jinak trestného a situace by se opakovala a problém by vyřešen nebyl.

Většina laické veřejnosti by si přála snížení věkové hranice, ale už si nepřeje snížení sexuální věkové hranice, např. u trestného činu pohlavní zneužívání, kde by se hranice musela v důsledku snížení hranice trestní odpovědnosti logicky upravit také.

Řešení tohoto problému se nachází někde jinde. Nikoliv však ve snižování věkové hranice trestní odpovědnosti, čímž by se pouze zakrývaly nedostatky výchovného působení na mládež, ale v důsledném působení výchovných prostředků na osobu mladistvého ihned, jakmile je zjištěn nedostatek v jeho řádné výchově. Ochránit společnost před trestnou činností mládeže je jistě lépe dosažitelné řádnou výchovou dětí mladších patnácti let a mladistvých, čehož lze dosáhnout především respektováním potřeb dětí a mladistvých a vytvářením vhodného sociálního zázemí pro jejich zdravý duševní, tělesný a sociální vývoj a společensky prospěšné uplatnění. Ke každému mladistvému a dítěti mladšímu patnácti let je nutno přistupovat individuálně.

Včasným podchycením nežádoucího chování u mladistvého a následnou účinnou výchovou, může být do budoucna zabráněno páchání mnohdy závažnějších trestných činů s těžšími následky spáchaných buď mládeží nebo dospělými pachateli. Tímto směrem by se mělo ubírat soudnictví ve věcech mládeže.

2.2 Z důvodové zprávy k z. č. 218/2003 Sb.

Jak se s jednotlivými názory a nabízenými řešeními vyrovnal zákonodárce, je patrné z důvodové zprávy k návrhu nového samostatného zákona o soudnictví ve věcech mládeže (vládní návrh č. 210 z roku 2002), který měl být moderní normou, jež by měla vhodně reagovat na řešení problémů s delikventní mládeží.

Zásadním nedostatkem platné právní úpravy trestního postihu mladistvých pachatelů byla, jak uvádí důvodová zpráva k tomuto zákonu, nedostatečná diferenciacie jejich trestní odpovědnosti, nepřihlížející k jiné genezi, povaze a projevům jimi spáchané trestné činnosti. Dále se ve zprávě píše, že jak úprava hmotněprávní, tak úprava procesní jsou koncipovány pouze jako výjimky z úpravy obecné, a jsou proto zakotveny v jejím rámci toliko ve formě samostatných oddílů, což neumožňuje ani náležité vymezení odlišné trestní odpovědnosti mladistvých, ani formulaci základních zásad a postupů charakterizujících zvláštní řízení proti mladistvým pachatelům. Přitom právě věková specifika dospívajících vyžadují natolik odlišný přístup orgánů činných v trestním řízení, včetně maximálního využívání alternativ trestů odnětí svobody a v zásadě obligatorního zapojení probačních úředníků, že by odpovídající právní úpravu nebylo možné do obecných trestněprávních norem organicky začlenit. Proto zahraniční právní úpravy, stejně jako doporučení Rady Evropy, jednoznačně upřednostňují samostatnou právní úpravu trestního soudnictví pro mladistvé, které se tak vyhne nejen riziku nesystémového přístupu právní regulace této oblasti, ale i pokušení aplikovat na mladistvé ve větším rozsahu, než je to nezbytně nutné, normy trestního práva pro dospělé se všemi z toho vyplývajícími nežádoucími důsledky, zejména pak zbytečné stigmatizace.

Opatření uplatňovaná u mladistvých pachatelů by měla mít zpravidla smíšenou povahu, tzn. zahrnovat prvky výchovné, léčebně-ochranné i takové, které zabezpečují ochranu sociálního okolí prostřednictvím kontroly, dohledu a výjimečně i izolace. Takto

konstruovaná opatření by působila v obecném systému trestních sankcí cizorodě a bylo by velmi obtížné je správně vykládat a aplikovat. Zvláštní systém soudnictví nad mládeží vyžaduje ovšem i specializované odborníky, kteří budou v praxi schopni zajistit jeho bezporuchové fungování. Jde především o specializované soudy mládeže, byť vytvořené v rámci stávající obecné soustavy soudů, a další specializované orgány činné v trestním řízení. Dále je to Probační a mediační služba, která byla ustavena na základě zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, jenž nabyl účinnosti dne 1. ledna 2001, a která spolu se soudy mládeže bude mít v tomto ohledu velmi důležitou roli. Nové postavení soudů mládeže a jejich vztahy ke všem institucím podílejícím se na soudnictví pro mládež lze komplexně upravit pouze samostatnou právní úpravou.

Důvodová zpráva poukazovala na několik problémů, které by měl nový zákon mládeže řešit, neboť nejsou ve stávající právní úpravě dostatečně ošetřeny.

Jednalo se o tyto nedostatky:

- není dostatečně upraveno zacházení s osobami mladšími patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného,
- není dodržena významná zásada toliko pomocné úlohy trestní represe, která u mladistvých musí být zvlášť zdůrazněna,
- řešení trestních případů a ostatních deliktů mladistvých a pachatelů ve věku blízkém věku mladistvých není dostatečně individualizováno a nynější škála zákonných opatření je příliš úzká,
- nevyhovující je stávající úprava vazby mladistvého,
- v praxi není v podstatě vůbec uplatňováno ustanovení § 296 tr. řádu, o výjimečnosti společného soudního řízení proti mladistvému a osobě starší než osmnáct let, nedostatečně je v řízení vymezeno a chráněno postavení mladistvého a jeho osobnost a soukromí,

- není náležitě vymezen zvláštní postup při výkonu trestů a ochranných opatření mladistvých, který by měl napříště vycházet z monismu trestních sankcí, aby tak byl odstraněn difamující charakter trestního odsouzení,
- zákonné podmínky pro důslednou diferenciaci a individualizaci procesních forem řešení jejich trestné činnosti, včetně uplatnění některého z odklonů, nejsou speciálně přizpůsobeny projednávání trestních věcí mladistvých a osob ve věku blízkému věku mladistvých,
- není respektována ani kdysi zavedená specializace na trestní věci mladistvých u obecných soudů; zcela nedostatečně je zajištěna specializace policistů; u státních zástupců je specializace zajištěna na vyšších úrovních (krajské, vrchní a Nejvyšší státní zastupitelství, není však vždy zajištěna na nejnižší úrovni u okresních státních zastupitelství - viz i pokyn nejvyššího státního zástupce č. 3/2000 ze dne 20. března 2000; specifická je problematika u obhájců působících v této oblasti, kde s ohledem na právo volby advokáta nemusí být vždy specializace respektována),
- není v dostatečné míře ještě zabezpečena spolupráce s Probační a mediační službou, jakož i s dalšími institucemi podílejícími se na práci s mládeží.³³

Při vzniku návrhu zákona o mladistvých bylo jednou z velmi diskutovaných otázek, odkdy může být dítě subjektem trestného činu, tedy minimální věková hranice trestní odpovědnosti. U odborné veřejnosti, která se v dané problematice orientuje, je to však jiné u laické veřejnosti, která se zaměřuje pouze na to, odkdy je mladistvý za svoje činy trestně odpovědný a jak vysoký trest mu za ten který čin hrozí (myšleno trest odnětí svobody). Jiný trest si jako trest ani nedovede představit a nepovažuje jej za dostačující. Je to dáno především medializací trestných činů (převážně proti životu a zdraví) spáchaných dětmi či

³³ z důvodové zprávy k zákonu č. 218/2003 Sb.

mladistvými, k nimž je komentář ve kterém se uvádí, že pachatelé tohoto trestného činu nedosahují věku patnácti let, jsou tedy trestné neodpovědní a žádný trest jim nehrozí. V očích veřejnosti je pak obraz takový, že naše zákony jsou velmi benevolentní, umožňují nezletilým pachatelům uniknout trestu a ani při opakovaném spáchání trestného činu jim do doby, než spáchají trestný čin po dovršení věku patnácti let žádný trest nehrozí. Po přijetí zákona mládeže došlo v naší republice k několika trestným činům, jejichž objektem se stal život a zdraví osob a pachateli těchto činů byly osoby mladší patnácti let. Volání po snížení věkové hranice trestní odpovědnosti byla v těchto chvílích velmi intenzivní.

Kapitola III.

Současná podoba a nedostatky zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Zákon č. 218/2003 Sb. (zákon mládeže) nabyl účinnosti dne 1. ledna 2004 a je významným doplněním dosavadní české právní úpravy trestního postihu mladistvých. Obsahuje nejen normy práva hmotného a procesního, ale i ustanovení o výkonu trestu. Má tedy charakter komplexní právní normy. Zákon se dotýká i dalších právních norem. Vedle trestního zákona a trestního řádu jsou to především občanský soudní řád, zákon o rodině a zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Ve vztahu k těmto zákonům jde o normu speciální s tím, že pokud tento zvláštní zákon nestanoví jinak, postupuje se podle příslušných ustanovení obecných právních předpisů.³⁴

³⁴ § 1 odst. 3 z.č. 218/2003 Sb.

3.1 Principy a základní zásady zákona 218/2003 Sb.

Reforma trestního práva v oblasti soudnictví nad mládeží byla motivována snahou zakomponovat do nové právní úpravy východiska tzv. restorativní (obnovující) justice, která klade důraz na vyváženou, spravedlivou reakci společnosti na trestný čin mladistvého, která se nezříká své spoluodpovědnosti za jeho selhání a vyvozuje z něj důsledky nejen pro něj samotného, ale i pro řešení problémů dalších zúčastněných osob spojených s trestným činem. Poškozený by měl dostat větší prostor k uplatnění svých oprávněných požadavků na morální i finanční satisfakci, sociální okolí mladistvého i oběti jeho činu by měly mít možnost spolupodílet se na odčinění způsobených škod, mladistvý by měl být stimulován k převzetí osobní, tj. nikoli pouze formální trestní odpovědnosti, za spáchaný čin a nápravu jím způsobených následků. Takový přístup se ukazuje v zahraničních analýzách účinnější než jednostranně orientovaná paternalistická reakce, která se soustřeďuje mnohem více na minulost a trestný čin, než na budoucnost, mladistvého, přičemž se zdůrazňuje pozitivní přínos v poskytnutí příležitosti samotnému delikventovi k tomu, aby se osobně podílel na znovuoobnovení konfliktem dotčených mezilidských vztahů. Taková východiska by měla, podobně jako je tomu v moderních zahraničních právních úpravách (např. v Rakousku, v Německu, Kanadě či Novém Zélandu), vytvořit i v České republice vhodné právní prostředí pro rozvíjení moderní trestní politiky.³⁵

Zákon mládeže je koncipován tak, že vymezuje rozdíly navrhované speciální právní úpravy odpovědnosti za spáchané činy a soudnictví ve věcech mládeže oproti obecné úpravě obsažené v trestních kodexech a v souvisejících právních předpisech. Vychází z řady obecných principů zakotvených v trestněprávních normách. Ve vztahu k obecnému trestnímu právu je však normou speciální, která odchylně upravuje základy trestní odpovědnosti mladistvých, systém opatření jako právních následků trestného jednání, výkon

³⁵ důvodová zpráva k zákonu 218/2003 Sb.

soudnictví nad mladistvými v trestních věcech a některé zásadní odchylky řízení ve věcech mladistvých, dále postupy a opatření přijímaná vůči dětem mladším 15 let a trestně neodpovědným mladistvým, kteří se dopustili činů jinak trestných

Smyslem vyhrazení samostatného zákona týkajícího se mladistvých je komplexní úprava hmotněprávních i procesních aspektů trestání mládeže, nově zavedení systému specializovaných soudů mládeže, jasné vymezení ucelené škály možných reakcí na trestnou činnost mládeže.

Zákon uvádí jednak obecné principy soudnictví nad mládeží, dále základní zásady trestního práva hmotného vztahující se k trestní odpovědnosti a ukládání sankcí mladistvým, a nakonec také základní zásady trestního řízení ve věcech mladistvých.³⁶ Zvláštností oproti obecné úpravě je skutečnost, že základní zásady řízení ve věcech mladistvých jsou vyjmenovány v jednom ustanovení (§ 3 odst. 3 až 8 zákona mládeže) spolu se základními zásadami trestního práva hmotného, které se mají uplatnit při posuzování delikvence mladistvých. Tyto základní zásady trestního řízení ve věcech mládeže jsou v § 3 zákona mládeže doplněny o speciální základní zásady trestního řízení ve věcech mladistvých. Jedná se o zásadu zvláštního (specifického) přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých, zásadu spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásadu ochrany soukromí mladistvého, zásadu rychlosti řízení a zásadu uspokojení zájmů poškozeného. Mimo tyto základní zásady uvedené v § 3 zákona mládeže, zavádí zákon mládeže ještě nové instituty či postupy, které mění či doplňují obsah základních zásad trestního řízení obsažených v trestním řádu.

Zásadu presumpce nevin³⁷ doplňuje § 52 zákona mládeže, který stanoví, že dokud není trestní stíhání pravomocně skončeno, mohou orgány činné podle tohoto zákona zveřejňovat jen takové informace o řízení vedeném proti mladistvému, kterými nebude

³⁶ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 9.

³⁷ § 2 odst. 2 trestního řádu.

ohroženo dosažení účelu trestního řízení a které neodporují požadavku ochrany osobnosti mladistvého a osobních údajů, a to i jiných osob zúčastněných na řízení. Tato úprava je speciální k obecným ustanovením trestního řádu a je odůvodněna zvláštním zájmem na ochraně soukromí a osobnosti mladistvého, včetně vlivů difamujících jeho osobu.

Zásadu oficiality a zásadu legality³⁸ doplňuje o výjimku tím, že stanoví další formu odklonu v trestním řízení v § 70 zákona mládeže, a to institut odstoupení od trestního stíhání³⁹, jedná se o rozšíření principu oportunité.

K zásadě volného hodnocení důkazů⁴⁰, oproti obecné úpravě uvedené v trestním řádu, stanoví zákon mládeže v § 58 odst. 1, že k vyšetření duševního stavu mladistvého se přiberou dva znalci z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie se specializací na dětskou psychiatrii. Stanoví tedy vyšší počet znalců a jejich specializaci.

Zásada veřejnosti⁴¹ je v souvislosti se zakotvenou zásadou ochrany soukromí mladistvého omezena § 54 odst. 1 zákona mládeže, tím že je omezena účast veřejnosti při hlavním líčení nebo veřejném zasedání jen na účast osob uvedených v § 54 zákona mládeže. Omezení zásady veřejnosti dle ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 zákona mládeže bylo napadeno u Ústavního soudu Okresním osudem v Kladně jako navrhovatelem pro rozpor § 54 odst. 1 zákona mládeže s čl. 96 odst. 2 Ústavy ČR a čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a ustanovení § 53 odst. 1 a § 54 odst. 3, 4 zákona mládeže s čl. 17 odst. 1, 4, 5 Listiny. Ústavní soud však návrh zamítl neboť napadaná ustanovení zákona mládeže nejsou dle jeho názoru v rozporu s výše uvedenými ústavními zákony. Nález byl publikován ve sbírce zákonů pod číslem 20/2006 Sb.

³⁸ § 2 odst. 3, odst. 4 trestního řádu.

³⁹ § 70 zákona mládeže.

⁴⁰ § 2 odst. 6 trestního řádu.

⁴¹ § 2 odst. 10 trestního řádu.

V zásadě zajištění práva na obhajobu⁴² zákon mládeže v § 42 odst. 2 rozšířil institut nutné obhajoby u mladistvého. Nutná obhajoba mladistvého je rozšířena i na řízení, které předchází zahájení trestního stíhání, tedy na postup před zahájením trestního stíhání podle § 158 a násl. tr. řádu.^{43 44}

I když zákon o soudnictví ve věcech mládeže je moderní normou zpracovanou odborníky, kteří vycházeli z poznatků a zkušeností států, kde se obdobná norma již po řadu let aplikuje, a jejíž přípravě bylo věnováno dostatek času, tak se i v tomto zákoně nacházejí nedostatky, které mohou aplikací jednotlivých ustanovení tohoto zákona účinnost normy snižovat. A na tyto nedostatky bude následující text zaměřen

3.2 Odpovědnost mládeže a sankční systém

Zákon mládeže se vztahuje na dvě věkové skupiny mládeže:

- na děti mladší patnácti let,
- na mladistvé (pro účely tohoto zákona jsou to ti, kteří v době spáchání provinění dovršili patnáctý rok a nepřekročili osmnáctý rok svého věku).

Počátek trestní odpovědnosti i přes množící se ohlasy na snížení této věkové hranice z důvodu nárůstu kriminality páchané dětmi do 15 let, její zvyšující se brutalitu a závažnost tuto hranici nesnížil a zůstal oproti předchozí právní úpravě nezměněn, tedy dovršením patnáctého roku věku. U mladistvých je však předmětem pozornosti nejen jejich fyzický věk, ale i jejich duševní stav z hlediska dosažení určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti.⁴⁵ Jde o koncepci tzv. relativní (podmíněné) trestní odpovědnosti závislé na v době činu dosaženém stupni intelektuálního a mravního vývoje mladistvého. Tento

⁴² § 2 odst. 13 trestního řádu.

⁴³ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 71.

⁴⁴ Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminalistika 4/2003, s. 251 a násl.

⁴⁵ § 5 odst. 1 z.č. 218/2003 Sb.

požadavek rozumové a mravní vyspělosti stojí vedle požadavku přičetnosti a věku a tvoří novou samostatnou podmínku trestní odpovědnosti. Samotný pojem rozumové a mravní vyspělosti není ke škodě věci v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže vymezen a bude ho třeba zjišťovat, v případě pochybností o nezralosti mladistvého, znalecky.⁴⁶

Namísto snižování věkové hranice trestní odpovědnosti zákon řeší znepokojující nárůst kriminality mládeže celkovou reformou trestního soudnictví nad mládeží, která umožňuje použití některých specifických výchovných a ochranných opatření stanovených zákonem o trestním soudnictví nad mládeží i vůči kategorii trestně neodpovědných dětí, které se dopustily činu jinak trestného, aniž je vystaví riziku kriminální stigmatizace.

Dítě, které v době spáchání činu nedovršilo patnáctý rok svého věku, proto není podle tohoto zákona trestně odpovědné. Proti takovému dítěti, které se dopustilo činu jinak trestného, lze však použít opatření potřebná k jeho nápravě, výchově i ochraně, neboť i tyto činy vyžadují vhodnou reakci. Tato opatření uloží soud mládeže, nikoli však v trestním, ale v občanském soudním řízení⁴⁷ a to buď podle zákona mládeže nebo podle zákona o rodině v návaznosti na zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Takový postup dovoluje lépe přihlédnout k specifickým, která se vážou k této skupině mládeže, ale zároveň opatření ukládaná soudem pro mládež, mohou být dostatečně razantní, aby bylo zajištěno náležité ovlivnění dalšího chování dítěte mladšího patnácti let, a to v návaznosti na jeho případná delikventní jednání. Současně bude zabezpečena také dostatečná ochrana společnosti před případným dalším protiprávním jednáním takového dítěte. Obdobně bude postupováno u trestně neodpovědných mladistvých (např. pro nepřičetnost).

Zatímco trestní kodexy pro dospělé jsou zaměřeny do minulosti, ke spáchanému trestnému činu a okolnostem, které zde byly především v době jeho spáchání, je trestní

⁴⁶ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 14.

⁴⁷ § 96 zákona mládeže.

právo pro mladistvé orientováno do budoucnosti a těžiště jeho zájmu proto logicky spočívá v přijímání takových opatření, prostřednictvím kterých lze předejít recidivě. Opatřeními podle zákona jsou trestní opatření, ochranná a výchovná opatření a jim obdobná opatření přijímaná v rámci alternativního řešení trestních věcí mimo standardní soudní řízení.⁴⁸

Jak tedy bylo uvedeno výše, zákon setrval na dřívější minimální patnáctileté věkové hranici trestní odpovědnosti. Trestní odpovědnost, vzniká až v den následující po dovršení patnáctých narozenin pachatele. Do této doby, dopustí-li se dítě mladší patnácti let činu jinak trestného, může mu soud pro mládež uložit, a to zpravidla na základě výsledků předchozího pedagogicko-psychologického vyšetření, opatření uvedená v § 93 zákona mládeže:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,⁴⁹
- c) ochrannou výchovu.

Právní úprava sankčního systému v zákoně mládeže vychází z poznatků, že zvláštnostem mladistvých nejlépe odpovídá sankční systém nabízející širokou škálu opatření smíšené povahy, a proto zavádí systém opatření, která obsahují prvky výchovné, léčebně-ochranné, i prvky ochranné uskutečňované formou kontroly, dohledu a v nejkrajnějších případech i formou izolace. Takto koncipovaná opatření jsou zahrnuta do jednotného systému, který je odstupňovaný a vzájemně vnitřně provázaný. Trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly

⁴⁸ důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb.

⁴⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

k dosažení účelu zákona.⁵⁰ Vztah speciality zákona mládeže a trestního zákona platí i při ukládání sankcí.⁵¹

Právní úprava trestání podle trestní zákona je založena na dualismu trestních sankcí, tzn. trestů a ochranných opatření, která lze za splnění stanovených zákonných podmínek ukládat samostatně. Není však vyloučeno, aby v konkrétním případě reakce na spáchaný trestný čin bylo nutno uplatnit oba druhy sankcí vedle sebe, tj. jak trest, tak ochranné opatření.⁵² Naproti tomu pro zákon mládeže je charakteristický monistický systém sankcí, v němž jde o odstupňovaný a vnitřně provázaný široký systém opatření jako právních následků provinění a činů jinak trestných. Vnitřní hierarchie v zákoně mládeže zásadně upřednostňuje ukládání výchovných opatření, a teprve jako ultima ratio lze přistoupit k uložení trestních opatření. Tato je legislativně upravena v § 3 odst. 2 zákona mládeže, kde se uvádí, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona. Z tohoto ustanovení je rovněž zřejmé, že systém hmotněprávní reakce formou ukládání jednotlivých druhů opatření je doprovázen širokými možnostmi odklonu od standardního procesu (např. § 70 zákona mládeže – odstoupení od trestního stíhání).⁵³

V systému sankcí, které je možno uložit mladistvým podle zákona mládeže je možno shledat nedostatek v § 12 písm. b).⁵⁴ V tomto ustanovení je uzákoněna možnost soudu upustit od uložení trestního opatření mladistvému, jestliže je vůči němu užito ochranné nebo výchovného opatření a k dosažení účelu tohoto zákona není třeba uložit trestní opatření. Jde

⁵⁰ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 21.

⁵¹ § 74 tr. Zákona.

⁵² Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2005, s. 369.

⁵³ Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2005, s. 413-414.

⁵⁴ §12 zákona mládeže zní: Soud pro mládež může upustit od uložení trestního opatření mladistvému i tehdy, jestliže

a) mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež má za to, že ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření, nebo

b) je vůči němu užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu tohoto zákona není třeba uložit trestní opatření.

o nový způsob vyřízení věci, který přinesl zákon mládeže. Ochranné nebo výchovné opatření se zde ukládá jako jediný prostředek sankčního nebo výchovného působení. Odpovídá to i subsidiaritě trestní represe, o které hovoří ustanovení § 3 odst 2 zákona mládeže, v němž se uvádí, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže jiná opatření a postupy by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona mládeže.⁵⁵ Nedostatek spočívá v tom, že zákon neupravuje žádný způsob vymahatelnosti výchovného opatření uloženého v souvislosti s upuštěním od uložení trestního opatření podle tohoto ustanovení.⁵⁶ Užití tohoto ustanovení je v tomto případě definitivní a nelze je, s výjimkou zrušení rozhodnutí cestou mimořádného opravného prostředku, nijak zvrátit ani po té, co se ukáže, že uložená výchovná opatření neplní a nemohou plnit svůj účel. Nepřichází v úvahu, na rozdíl při uložení ochranné výchovy nebo ochranného léčení, ani trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí postupem podle § 171 tr. zákona. Je proto na soudu, aby se důkladně zabýval účelem užití toho kterého výchovného opatření a tím, do jaké míry je mladistvý připraven a schopen naplnit jeho účel. Svědčí to také pro to, aby byla důsledně využívána možnost zapojit do řešení těchto případů úředníky Probační a mediační služby a pracovníky příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Na nich by mělo být shromáždění veškerých dostupných informací o aktuální životní situaci mladistvého a o širších sociálních příčinách jeho trestné činnosti, vytipování vhodných výchovných opatření reflektujících jeho životní poměry, jeho hodnotovou orientaci i charakter jeho trestné činnosti a provedení prognózy jeho dalšího vývoje.⁵⁷

Tato úprava byla do našeho zákona mládeže převzata ze zahraničních právních úprav, zejména německé a rakouské, avšak nedůsledným způsobem. Např. v Rakousku jsou výchovná opatření ukládána při předběžném zastavení trestního stíhání, při podmíněném

⁵⁵ Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004, s. 30.

⁵⁶ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 27.

⁵⁷ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004, s. 146.

odložení výroku o trestu nebo při odkladu výkonu trestu. Dojde-li k úmyslnému neplnění uložených výchovných povinností dochází k pokračování trestního řízení, uložení trestu nebo výkon odloženého trestu. Podle německého JGG je možno (podobně jako u nás) uložit výchovné pokyny jako jediné opatření, přičemž jejich nucený výkon nepředpokládá. Avšak při tvrdošíjném, úmyslném neplnění pokynů je možno uložit kázeňský prostředek zavření, pokud byl mladistvý o tomto následku své neposlušnosti předem poučen. Zavření nenastupuje místo pokynu, ale jedná se o sankci za neposlušnost a přičemž povinnost vykonat pokyn trvá i nadále. Při opakované neposlušnosti může být zavření opakováno. Jeho celková délka však nesmí překročit dobu čtyř týdnů.⁵⁸ Toto řešení je však německou teorií považováno za neúčinné a v příkrém rozporu s výchovným posláním ambulantních opatření.⁵⁹ Doporučuje se proto, aby v případě neposlušnosti nebyla uplatňována větší represe, ale další intenzivní ambulantní výchovná pomoc.

Podle § 15 odst. 2 zákona mládeže jsou výchovnými opatřeními dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Zákon mládeže stanoví postup pouze při porušení dohledu probačního úředníka a uložení probačního dohledu. Podle § 80 odst. 4 zákona mládeže poruší-li mladistvý, kterému byl uložen dohled, závažně nebo opakovaně podmínky dohledu nebo jiná uložená výchovná opatření, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu předsedu senátu soudu pro mládež, který dohled uložil. V případě méně závažného porušení stanovených podmínek a výchovných opatření může probační úředník udělit mladistvému výstrahu; tyto výstrahy však mohou být uděleny nejvýše dvě v průběhu jednoho roku.

⁵⁸ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, pozn. pod čarou č. 2 s. 28.

⁵⁹ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, pozn. pod čarou č. 4, s. 28.

Udělení výstrahy není rozhodnutím podle trestního řádu. V § 17 odst. 4 zákona mládeže je stanoven stejný postup i v případě neplnění uloženého probačního programu mladistvým.⁶⁰

Zda a jaké důsledky může z neplnění dohledu probačního úředníka nebo probačního programu, které bylo mladistvému uloženo jako jediný prostředek působení, vyvodit soud pro mládež, však zákon mládeže nestanoví.⁶¹

Do budoucna bude třeba sledovat a vyhodnocovat vznik takovýchto patových situací a v případě potřeby iniciovat nápravu novelizací současné právní úpravy.

Dalším nedostatkem v trestání mladistvých, je absence právní úpravy problematiky trestání mladých dospělých (osob ve věku osmnáct až jedenadvacet let). Jde o to, že v uvedeném období nemusí být u jedince spolehlivě ukončen jeho sociální vývoj, ačkoliv vývoj biologický již ukončen je. Jedince tedy nelze jednoznačně přiřadit ani pod kategorii osob mladistvých ani pod kategorii osob dospělých. V některých evropských zemích je tato věková skupina osob podřazena pod právní úpravu určenou pro mládež. Princip tohoto systému spočívá v umožnění snadnějšího návratu delikventa do společnosti, tím že nebude nestigmatizován a tím vyloučen ze sociálního života označením za pachatele trestného činu. Také volba sankcí u této skupiny osob by měla být redukována na sankce přiměřené a vhodné věkové a sociální vyspělosti mladých dospělých a jejich zpětnému zařazení do společnosti. Náš zákonodárce se k tomuto názoru, který zazníval i z odborných kruhů nepřiklonil a tuto skupinu osob pod osobní působnost zákona mládeže nepodřadil.⁶²

Je však třeba uvést, že jisté zmírnění v trestání tzv. mladých dospělých přinesl zákon mládeže tím, že bylo novelizováno ustanovení § 40 odst. 5 tr. zákona, kde je uvedeno, že: má-li soud vzhledem k poměrům osoby blízké věku mladistvých nebo k okolnostem případu za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody stanovené trestním zákonem bylo pro ni

⁶⁰ § 17 odst. 4 zní: Dohledem nad výkonem probačního programu soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce pověří probačního úředníka. Neplní-li mladistvý probační program, postupuje probační úředník podle § 80 odst. 4.

⁶¹ Vanduchová, M., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 29.

⁶² Mužíková, A., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 20.

nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestu dosáhnout trestem kratšího trvání, může trest odnětí svobody uložit v rámci trestní sazby snížené o jednu čtvrtinu; to neplatí u zvláště závažných trestných činů, kde se užije nesnížených sazeb trestu odnětí svobody. Toto ustanovení se vztahuje pouze na trest odnětí svobody a jde o samostatný důvod, který je nezávislý na důvodech § 40 odst. 1 až 3 tr. zákona, a ani se u něj neuplatní omezení podle § 40 odst. 4 tr. zákona. Jedná se o mimořádné ustanovení, které se použije pouze na pachatele, kteří v době spáchání činu byli ve věku blízkém věku mladistvých, nikoliv však u všech, ale pouze u těch, u kterých by použití trestní sazby stanovené trestním zákonem bylo nepřiměřeně přísné a účelu trestu lze dosáhnout i trestem kratšího trvání.⁶³ Toto ustanovení nelze použít, spáchal-li pachatel zvláště závažný úmyslný trestný čin.⁶⁴ I důvodová zpráva k zákonu mládeže odůvodňovala novelizaci tohoto ustanovení jako možnost mimořádného snížení trestu odnětí svobody osobě ve věku blízkém věku mladistvých v případech hodných zvláštního zřetele.

V této souvislosti byl také § 26 tr. zákona doplněn o odst. 5, který zní: jde-li o pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může soud v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení nebo povinností uvedených v odstavci 3 a 4, též některá z výchovných opatření uvedená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže za podmínek stanovených pro mladistvé pachatele. Důvodem k tomuto kroku dle důvodové zprávy bylo umožnit soudu v zájmu optimálního a všestranného působení na pachatele, který je ve věku blízkém věku mladistvých použít opatření, která jsou určena pro mladistvé pachatele. Vhodnost takového postupu zváží soud podle konkrétních okolností případu, zejména s ohledem na posouzení osoby pachatele. Předpokládá se, že předmětem posuzování bude i duševní stav takové osoby z hlediska dosažení určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti. Proces dospívání

⁶³ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 381-2.

⁶⁴ co je zvláště závažný trestný čin uvádí § 41 odst. 2 tr. Zákona.

je záležitostí značně individuální, závisí na úrovni fyzické a duševní vyspělosti, na stupni socializace a na tom, jak se tyto skutečnosti projeví při spáchání trestného činu.⁶⁵

Smyslem diskutovaného ustanovení je postupovat podle něho u zvláštní kategorie pachatelů, jimiž jsou osoby ve věku blízkém věku mladistvých, aniž by zákon tento věk konkretizoval. Není také jednoznačné zda je rozhodný věk v době spáchání činu či v době rozhodování o něm. Jelikož na stejnou věkovou kategorii je vázána i polehčující okolnost spočívající ve spáchání trestného činu ve věku blízkému věku mladistvých (§33 písm. b), patrně je třeba i v případě postupu podle § 26 odst. 5 tr. zákona považovat za rozhodující věk pachatele v době spáchání trestného činu ohledně něhož se rozhoduje o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem.

Trestní zákon ponechává na rozhodnutí soudu, o kolik může věk pachatele v době činu převýšit věk 18 let. Výrazem „blízký“ je však naznačeno, že to nebude věk příliš přesahující 18 let. Důležitou roli také sehrává to, zda a do jaké míry je vzhledem k věku pachatele a jeho rozumové, mravní a sociální vyspělosti ještě důvodné očekávat, že opatření zde předpokládaná mohou mít na pachatele dostatečný výchovný vliv, protože proces dospívání je věc značně individuální a záleží na úrovni pachatelovy fyzické a duševní vyspělosti, na stupni jeho socializace a na tom, jak se tyto skutečnosti projeví na spáchaném trestném činu. Výchovná opatření podle § 26 odst. 5 tr. zákona lze uložit buď samostatně nebo vedle přiměřených omezení a povinností podle § 26 odst. 3, 4, jestliže je to nutné nebo vhodné doplnit jejich účinek výchovnými opatřeními podle § 26 odst. 5 tr. zákona. Rozhodnutí, která varianta má být použita, je věcí soudu rozhodujícího o podmíněném upuštění od potrestání s dohledem, vzhledem k okolnostem případu a osobě pachatele.⁶⁶

⁶⁵ důvodová zpráva k zákonu č. 218/2003 Sb.

⁶⁶ Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 212.

Lze tedy shrnout, že zákonodárce nedostatek spočívající v nezohlednění mladých dospělých v právní úpravě mládeže eliminoval novelizacemi ustanovení §§ 26 odst. 5 a 40 odst. 5 tr. zákona. Jejich aplikace je ponechána sice zcela na rozhodnutí soudu, avšak je to právě soud, kdo má možnost na základě poznatků získaných během soudního procesu s pachatelem důkladně posoudit, zda užití uvedených ustanovení naplní účel, pro který byla tato ustanovení do zákona zapracována. V procesu dokazování se seznámí s fyzickou i duševní vyspělostí pachatele a podle zjištěných okolností rozhodne, jaký vliv na pachatele bude mít případné užití či neužití těchto ustanovení. Kdyby byla v zákoně stanovena další kategorie pachatelů (tzv. mladých dospělých), na něž by se vztahovaly ustanovení o mírnějších trestech, hrozilo by zneužívání zákonodárcovy benevolence ze strany mladých dospělých jako pachatelů.

3.3 Úprava vykonávacího řízení a její slabá místa

Výkon trestního opatření odnětí svobody u mladistvých, tak jako u dospělých upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

Problémem vykonávacího řízení je výkon ochranné výchovy u dětí mladších patnácti let, které se dopustí činu jinak trestného, a nejsou pro nedostatek věku za tento čin odpovědné nebo u mladistvých starších patnácti let, kteří nejsou za čin jinak trestný odpovědní z důvodu nedostatku rozumové a mravní vyspělosti ve smyslu ustanovení § 5 odst. 1 zákona mládeže, a na něž se použijí opatření uplatňovaná podle tohoto zákona u dětí mladších patnácti let (§ 5 odst. 2 zákona mládeže). Podle § 93 odst. 2 zákona mládeže soud pro mládež obligatorně uloží ochrannou výchovu dítěti, které spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložit výjimečný trest, a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší patnácti let. Fakultativně může soud pro

mládež uložit ochrannou výchovu také dítěti mladšímu dvanácti let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy (§ 93 odst. 3 zákona mládeže)⁶⁷

Takové dítě nebo mladistvý, jemuž byla uložena ochranná výchova, je umístěn ve školských zařízeních ochranné výchovy zřízených podle zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Tyto zařízení jsou školskými zařízeními spravovanými Ministerstvem školství a jejich účelem je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jejího zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

Zákon č. 109/2002 Sb. ovšem nepočítal s tím, že do takových zařízení se mohou dostat i děti, které spáchaly ty nejbrutálnější činy a od uložení trestního opatření je „zachránil“ pouze nedostatek věku. V případě nižší hranice trestní odpovědnosti by takovým osobám bylo uloženo trestní opatření a byly by umístěny ve věznici nebo zvláštním oddělení pro mladistvé. Za současného stavu se takoví pachatelé ve školních zařízeních setkávají s dětmi, které jsou zde umístěny z důvodů spáchání činů mnohem nižší společenské nebezpečnosti nebo z důvodů výchovných. Což jistě k resocializaci méně narušených dětí není ku prospěchu. Také útěky chovanců, jimž byla uložena ochranná výchova, byly velmi jednoduché a časté, neboť úroveň zabezpečení v těchto zařízeních je nízká a ochrana konaná profesionální službou chybí. Až novela § 15 zákona č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy provedená zákonem č. 383/2005 Sb., která je účinná teprve od prosince 2005 umožnila v zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, používat speciální stavebně technické prostředky k

⁶⁷ Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2005, s. 433-434.

zabránění útěku těchto dětí, jako jsou mříže na oknech, plot okolo zařízení atd. Rovněž je možné na základě rozhodnutí ředitele zařízení v těchto zařízeních za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku využívat při zajištění ochrany práv a svobod člověka audiovizuální systémy. Tyto systémy mohou být umístovány pouze do prostor, které jsou společné, obslužné a dále dětem nepřístupné jako jsou chodby, haly apod., kde je z povahy těchto prostor realizace práva na soukromí vyloučena a do kterých mají přístup nejen děti, ale i personál, návštěvy, případně další osoby.⁶⁸ Jak se tato novela osvědčí v praxi a zabrání nebo sníží množství útěků ukáže čas.

Nový trestní zákoník, který PS zamítla předpokládal zřízení tzv. zabezpečovací detence pro pachatele činu jinak trestného, který naplňuje znaky zvláště závažného zločinu, avšak není pro nepřičetnost trestně odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti. Soud by ho mohl uložit pachateli i tehdy jestliže:

- a) pachatel spáchal zločin ve stavu vyvolaném duševní poruchou, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti, nebo
- b) pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, byl pro zvláště závažné zločiny spáchané pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním již dvakrát odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nejméně na jeden rok a nelze očekávat, že by bylo možné dosáhnout uložením ochranného léčení dostatečné ochrany společnosti, a to i s přihlédnutím k již projevenému postoji pachatele k ochrannému léčení.

⁶⁸ důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb.

Zabezpečovací detenci by mohl soud ukládat samostatně při upuštění od potrestání, anebo i vedle trestu a vykonávat se měl v detenčním ústavu se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy, a trval by dokud by to vyžadovala ochrana společnosti, tj. bez časového omezení což mohlo být i na doživotí. Zabezpečovací detenci by bylo možno uložit i mladistvému. Soud by měl nejméně jednou za dvě léta přezkoumat, zda důvody pro její další pokračování ještě trvají. Zabezpečovací detenci by soud mohl změnit dodatečně na ústavní ochranné léčení a naopak. Soud by též od jejího výkonu mohl upustit, pokud by pominuly okolnosti, pro něž byla uložena.

K přijetí nového trestního zákona však nedošlo, což není nijak zásadní problém, vzhledem k tomu, že v tomto zákoně je mnoho dalších nedostatků, které by v trestním právu napáchaly více škody než užitku. Je třeba zdůraznit, že např. k výše uvedenému institutu zabezpečovací detence chybí prováděcí zákon, který by tuto zajišťovací detenci upravoval.⁶⁹

Menší legislativním nedostatkem, který by také bylo možno zákonu mládeže vytknout, patří zrušení § 81 tr. zákona, o způsobu výkonu trestu odnětí svobody mladistvých.⁷⁰ Toto ustanovení stanovilo, že se trest odnětí svobody u osob, které nepřekročily osmnáctý rok svého věku, vykonával odděleně od ostatních odsouzených ve zvláštních věznicích nebo odděleních. Odsuzoval-li soud mladistvého k trestu odnětí svobody, citoval ve výroku o trestu ustanovení § 39a odst. 2 (příslušnou literu) tr. zákona a ustanovení § 81 odst. 1 tr. zákona, podle něhož se trest odnětí svobody vykonával odděleně od ostatních odsouzených.⁷¹ Obsah tohoto ustanovení nebyl vyjádřen v zákoně mládeže ani v jiném zákonu.

⁶⁹Jelínek, J., Správný čas pro zákoník teprve přijde, Právo, komentáře, 20.3.2006.

⁷⁰Jelínek, J., in: Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003, s. 53.

⁷¹Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, 16. vydání, Linde, Praha 2001, s. 103.

3.4 Novelty zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Od své účinnosti byl zákon mládeže jednou novelizován a to z. č. 383/2005 Sb. V důvodové zprávě k tomuto zákonu je uvedeno, že cílem je zřetelně vyjádřit rozdíl mezi ústavní a ochrannou výchovou již ve stádiu soudního rozhodování. Ochranná výchova byla a je čistě trestněprávní opatření a jako taková může být uložena pouze odsouzenému pachateli trestného činu (provinění). Účelem tohoto trestněprávního opatření je v souladu s § 9 zákona o soudnictví ve věcech mládeže především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání trestné činnosti. Jde tedy nejen o převýchovu, ale roli hraje i hledisko ochrany společnosti před jedinci se závadným chováním.

Naopak účelem ústavní výchovy jakožto čistě civilněprávního institutu je především nahrazení špatného, nebo dokonce chybějícího rodinného prostředí, které deformuje vývoj dítěte, prostředím jiným, tedy kolektivní výchovou. Na rozdíl od ochranné výchovy se tedy jedná i o situace, kdy dítě svým chováním před nařízením ústavní výchovy samo nezavdalo příčinu k opatření, kterým soud řeší zajištění řádné výchovy. Ústavní výchovu tedy nelze pojímat jako druh sankce, ale jako krajní případ řešení řádně nezajištěné výchovy.

Podle § 46 zákona o rodině může soud nařídit ústavní výchovu, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření by nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit.

Z těchto důvodů je ustanovení § 22 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže nevhodně formulováno, neboť navozuje dojem, že oba typy náhradní výchovy mohou být uloženy jako určitý druh sankce za spáchané provinění a že se od sebe liší jen mírou omezujících prvků při jejich výkonu. Uvedené ustanovení totiž stanoví, jako jednu

z podmínek uložení ochranné výchovy skutečnost, že nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině. Je pravdou, že civilní soud sice může v řízení péče o nezletilé nařídít ústavní výchovu i jako reakci na spáchaný trestný čin, vždy však musí být současně dány důvody předpokládané v § 46 zákona o rodině, tedy vážné ohrožení nebo narušení výchovy dítěte.

Proto novela zákona č. 383/2005 Sb. namísto subsidiarity ústavní výchovy zavádí do § 22 odst. 1 zákona mládeže uložení výchovných opatření a ochranná výchova již nebude ukládána v případě, že nepostačuje nařízení ústavní výchovy, ale pouze v případech, kdy nepostačuje uložení výchovných opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Bude samozřejmě existovat možnost, aby soud pro mládež uložil pouze výchovná opatření a současně dal obecnému soudu podnět k nařízení ústavní výchovy, tato ústavní výchova však nebude trestněprávním opatřením. Tato novela si tedy klade za cíl zřetelně oddělit ukládání ochranné výchovy a nařizování ústavní výchovy a tím současně zlepšit podmínky výchovy dětí ve školských zařízeních. V současné době je totiž tento rozdíl tak nezřetelný, že i pachatelům trestným činů je nařizována ústavní výchova, ačkoli osoba mladistvého pachatele by byla vhodnější pro uložení ochranné výchovy. Takovýto delikvent je potom v zařízení společně s dětmi, které mají nařizenu ústavní výchovu např. z důvodů ztráty rodičů či sociálních potíží rodiny. Pokud dojde k jasnému definování rozdílů mezi těmito dvěma typy náhradní výchovy, bude i lépe možné diferencovat jednotlivé typy zařízení a v důsledku toho i účinněji a cíleněji působit na výchovu dětí a mladistvých.⁷²

Nový trestní zákon

Výsledkem více jak desetiletého snažení expertů v oblasti trestního práva byl návrh nového trestního zákona, který však poslanecká sněmovna dne 21.3.2006 zamítla.

⁷² důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb.

V souvislosti s touto diplomovou prací je třeba uvést, že návrh původně ponechával minimální hranici trestní odpovědnosti nezměněnu, avšak ve druhém čtení ve sněmovně poslanec Chytka prosadil pozměňovací návrh na snížení hranice trestní odpovědnosti na 14 let. I když byl nový trestní zákon dlouho připravován, obsahoval řadu vážných nedostatků, kterými se tato práce nebude zabývat, neboť by to přesahovalo její téma.

Závěr

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je právní normou, která v našem právním řádu citelně chyběla. Jedná se o komplexní právní úpravu, čímž je podtržena důležitost prevence kriminality mládeže. Pozitiva této úpravy jsou shrnuta v následujícím textu. Je to zejména princip restorativní (obnovující) justice, spolu s dalšími zásadami, jež rozšiřují principy obecného trestního práva. Cílem těchto zásad je plné využití opatření, postupů a prostředků upravených v zákoně mládeže k obnovení narušených sociálních vztahů a k prevenci zločinnosti. Snahou zákonodárce bylo umožnit orgánům činným v trestním řízení individuální přístup k narušenému jedinci, zohlednit všechny okolnosti trestného činu, osobnost pachatele a zdravotní stav, avšak zároveň respektovat potřeby poškozeného a zájmy jejich blízkého okolí tak, aby byly pokud možno obnoveny narušené sociální a právní vztahy. Na rozdíl od trestního zákona je zákon mládeže orientován pro futuro s cílem předcházet recidivě prostřednictvím vhodných opatření. Dalším rysem zákona je poskytnutí dostatečné flexibility při rozhodování o trestním postihu ve vztahu k věku a dosaženému stupni vývoje dítěte či mladistvého, stejně jako nabídnutí široké škály neformálních řešení pro případ méně závažné delikvence. Mezi tyto prostředky patří vyloučení trestní odpovědnosti z důvodu malého stupně společenské nebezpečnosti spáchaného činu, možnost u mladistvých použít postupy určené pro děti mladší patnácti let z důvodu nízké rozumové a mravní vyspělosti mladistvého, účinná lítost či využití odklonů. S volbou

vhodných opatření jde ruku v ruce omezení zásady veřejnosti v trestním řízení z důvodu, aby bylo zabráněno stigmatizaci narušeného jedince v očích společnosti.

Snahou autora diplomové práce bylo objektivní posouzení právní úpravy mládeže. Proto práce zahrnuje i diskuzi o slabých místech zákona, přičemž sám autor se zaměřil na kontroverzní a stále aktuální téma minimální věkové hranice trestní odpovědnosti. Další nedostatky autor spatřuje zejména ve způsobu výkonu opatření ukládaných mládeži mladší patnácti let, která se dopustila velmi závažných provinění, a vzhledem k nedostatku věku jim není možno uložit trestní opatření, a v nevynutitelnosti výchovných opatření uložených mládeži v souvislosti s upuštěním od uložení trestního opatření podle § 12 písm. b) zákona mládeže.

S ohledem na to, že od přijetí zákona mládeže uplynula relativně krátká doba k odpovědné evaluaci efektivnosti této legislativní úpravy co do snižování frekvence páčání protispolečenských činů mládeží a jejich závažnosti, se diplomant nyní zdržuje jakýchkoli hodnotících stanovisek. Jedná se však beze sporu o zákonnou úpravu, která má v našem právním řádu své místo.

Prameny:

Monografie:

- Jelínek, J., a kol., Trestní právo hmotné, 1. vydání, Linde, Praha 2005
- Jelínek, J., Melicharová, D., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou, Praha 2004
- Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, 16. vydání, Linde, Praha 2001
- Jelínek, J., Sovák, Z.: Trestní zákon a trestní řád, 23. vydání, Linde, Praha 2005
- Kallab, J.: Stručný výklad zákona z 11. března 1931, č. 48 Sb. z.a n. o trestním soudnictví nad mládeží, Praha, 1931
- Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží, Praha: Československý Kompas, 1932
- Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P., a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. Praha: C.H. Beck, 2003
- Právní postavení mladistvých, Schelleová, I., a kolektiv, Praha 2004
- Problémy trestního postihu mladistvých, kolektiv autorů, Olomouc 2003
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S., Trestní zákon. Komentář. I. díl. 6., doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, Komentář. 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2004
- Válková, H., Dünkel, F., Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě, Leges, Praha 1992.

Články :

- Císařová, D., Několik poznámek k článku o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR PhDr. Aleny Marešové, Trestní právo, 1/1997
- Císařová, D., Radvanová, S., Dětská kriminalita z hlediska soukromého práva a práva trestního, Trestní právo, 5/1998
- Jelínek, J., Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení, Kriminalistika 4/2003
- Kacafírková, M., Několik poznámek k diskusi o snížení minimální věkové hranice trestní odpovědnosti v českém trestním právu, Trestní právo, č. 3/2002
- Marešová, A., K diskusi o snížení hranice trestní odpovědnosti v ČR a uplatňování alternativních trestů a opatření u delikventních dětí a mladistvých, Trestní právo, 1/1997
- Marešová, A., Proč usilujeme o snížení hranice trestní odpovědnosti, České vězeňství 5-6/1996
- Válková, H., Proč byla reforma trestního soudnictví ve věcech mládeže oddálena a jaké byly její cíle?, Trestní právo 5/2002
- Válková, H., Věk a jeho význam pro stanovení dolní hranice trestní odpovědnosti, Právní rozhledy
- Válková, H., Zezulová, J., Trestní soudnictví nad mládeží, České vězeňství, 3/96
- Wildt, P., K otázce snížení hranice trestní odpovědnosti, Trestní právo 11/97

Ostatní prameny:

- důvodová zpráva k zákonu 218/2003 Sb.
- důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb.